

Trecutul care nu trece

Arhivele Naționale ale României au fost în data de 15 mai 2009 gazda workshop-ului "Trecutul care nu trece", cu referire la istoria contemporană, memorie, educație și justiție în România și Germania după 1989 și având printre invitați reprezentanți ai următoarelor instituții: Arhivele Naționale ale României [ANR], Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității [CNSAS], Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului în România [IICCR], Facultatea de Științe Politice a Universității București, Ministerul Educației și Cercetării, Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc [INMER], Radio România, Comunitatea "Honterus" din Brașov, Allgemeine Deutsche Zeitung, Bundesstiftung Aufarbeitung – BStU (echivalentul CNSAS în Germania), Bürgercomitee Leipzig, Inforadio/rbb, Centrul de Cercetare a Istoriei Contemporane din Potsdam. Delegația germană, participantă la o călătorie de studiu din care acest workshop a făcut parte, a inclus și alți reprezentanți ai unor instituții cointerestate în tematica dezbătută: asociații non-guvernamentale, ca Societatea "Robert-Havemann", Centrul "Martin Luther King" pentru libertatea puterii și curaj civil etc.

Prima parte a workshopului s-a derulat sub genericul "Aspecte ale istoriei comuniste în România", printre care: rezistența anticomunistă, opoziție și represiune, rolul clericilor și jurnaliștilor, fenomenul concentraționar, represiunea minorității germane.

Întâlnirea a debutat cu o expunere succintă a lui Dorin Dobrinu, referitoare la instaurarea regimului comunist în România, rezistența anticomunistă, modalitățile și instituțiile de represiune, categoriile vizate de instituțiile represive, între care și minoritatea germană, precum și periodizarea regimului.

Steliu Lambru, jurnalist la Radio România, interesat de cariera conceptului de națiune în comunism și adept al unei "teorii a centrului", a considerat că între evoluțiile la nivel intelectual ale conceptului de națiune, în România și RDG, există o serie de similitudini de origine sovietică. Aspectele legislative ale represiunii sunt punctate de către Andrei Muraru (IICCR), ele debutând cu modificările aduse sistemului legislativ în perioada 1945-1948 și mai ales Codului penal în 1948. Pentru o primă fază a perioadei comuniste, domnia sa delimitează trei etape: 1948-1953, 1958-1960 și, în fine 1960-1964, când sunt emise mai multe decrete de eliberare a deținuților politici. Sistemul românesc de detenție și reeducare ce a vizat opoziții regimului a cuprins trei categorii distincte de oameni, destinați fie exterminării, fie muncii forțate sau reeducării, după cum afirmă Mircea Stănescu (ANR). O etapizare a evoluției sistemului de detenție cuprinde, după o perioadă inițială, 1945-1948, construirea reală a acestuia între 1948 și 1955, o nouă evoluție între 1956 și 1964, cu caracter profilactic, ca urmare a evenimentelor din Ungaria, și o perioadă de declin treptat între 1964 și 1989. O precizare importantă făcută de vorbitor este aceea că, pentru un regim comunist, existența unui sistem concentraționar este o necesitate constantă pe întreaga durată a existenței sale.

Particularitatea sensului comunist al termenului de reeducare a constat, după părerea lui Alin Mureșan (IICCR), în aceea că regimul miza pe compromiterea și neutralizarea indivizilor vizați și nicidecum pe recuperarea lor ideologică; regimul nu a crezut cu adevărat într-o reinscriere socială a acestor oameni, fapt dovedit de evoluția post-carcerală a acestora când, chiar în cazul celor care acceptau compromisul cu regimul comunist, nu erau utilizați de către acesta. Originea **reeducării** este o formă non-violentă

(lectura de cărți propagandistice etc.), izvorâtă din sânul deținuților de la penitenciarul din Suceava, pervertită de către Securitate, care prelucrează modelul, dându-i o coloratură violentă și exportându-l în alte centre carcerale. Ea cuprindea două faze: tortura și transformarea în torționari.

Rezistența anticomunistă a fost, în opinia lui Liviu Pleșa (CNSAS), de două tipuri: armată și intelectuală, reconstituirea istoriografică a celei dintâi fiind deficitară, în opinia domniei sale. Rezistența armată a fost de mică amploare, mai ales în zonele montane, ea intensificându-se după înțepirea măsurilor represive ale proaspăt instauratului regim comunist în direcția partidelor politice sau cultelor religioase. Astfel, cei care au aderat la astfel de mișcări au fost opozanți ai regimului amenințați cu detenția, membri ai unor partide politice, dar și oameni simpli. Inițial, aderenții erau însuflețiți de ideea unui sabotaj, a unei acțiuni de gherilă până în momentul unei intervenții străine majore. Grupurile cuprindeau trei-șase persoane aflate într-o mișcare continuă, creșterea numărului membrilor înlesnind deconspirarea acestora. Evenimentele din anul 1956 determină o înțepire a demersurilor regimului de a captura aceste grupuri, astfel încât la începutul anilor '60 ele aproape dispar.

Subliniind necesitatea memoriei, Florin Țurcanu (Facultatea de Științe Politice a Universității București) a pus accent pe studierea **continuităților** dintre perioada interbelică și cea comunistă, dar mai ales pe acelea dintre perioada comunistă și cea postcomunistă, incluzând aici o istorie intelectuală, biografia și prosopografia.

Despre destinul minorității germane, Hannelore Baier (jurnalist ADZ), a subliniat următoarele aspecte: pe baza apartenenței la minoritatea germană s-au făcut exproprieri în martie 1945, precum și deportări în URSS în luna ianuarie a aceluiași an, ca urmare a unei măsuri sovietice implementată de către autoritățile române. Pe parcursul dictaturii comuniste, minoritatea germană s-a bucurat de unele drepturi culturale, școli și publicații în limba germană. După ce în 1948 a avut loc o serie de anchete, din anul 1950 pot fi surprinse încercări de emigrare pe baza argumentului reunificării familiei. Se emite o lege care permite reîntoarcerea din Germania în România, după care în schimbul emigrării se percepe o taxă. Politica oscilantă a regimului comunist față de germani ia sfârșit după 1989, când foarte mulți dintre aceștia au părăsit România. Despre soarta Bisericii comunității germane din România, Thomas Sindilariu a evidențiat prin date statistice scăderea dramatică a numărului de credincioși sași (evangelici de confesiune Augsburg) de la 250.000 la 36.000 (1930 față de 1992). Considerând reactivitatea generalizată a unui sistem totalitar la orientarea religioasă, domnia sa este de părere că și sustragerea activităților sociale ale bisericii de către regim a contribuit la eșecul acesteia.

Dinspre partea germană, interogațiile din sală s-au referit, printre altele, la măsura în care în școlile minoritare germane din România comunistă se făcea o prezentare de tip maniheist a RDG/RFG (ea existând) și la cazurile de emigrare din România în RFG (ele fiind cu totul ocazionale). Schimbarea atitudinii față de minoritatea germană și stoparea emigrării s-a făcut și din considerente economice, dat fiind aportul semnificativ al acesteia la economia Transilvaniei.

Tot în cadrul discuțiilor deschise s-a dezbătut problema atitudinii și acțiunilor puterii politice de astăzi față de opozanții și victimele regimului comunist. La nivel general, a afirmat Dorin Dobrinu, măsurile legislative nu sunt comparabile cu cele luate în Germania, deschiderea arhivelor s-a făcut târziu și abia în ultimii zece ani s-a purtat o dezbateră mai intensă pe marginea acestui subiect. Punctual, în acest sens, societatea civilă și asociațiile foștilor deținuți politici au reușit obținerea unor palide compensații

materiale: dacă drepturile asupra terenurilor au fost restabilite imediat după 1989, retrocedările de imobile au avut loc cu o dificultate mult mai mare. În același timp, după cum a subliniat Andrei Muraru, există o lege care acordă drepturi bănești celor închiși pe baza unei hotărâri judecătorești, cu precizarea foarte importantă că acești oameni nu au o vechime în muncă deoarece, evident, nu au avut un serviciu plătit în tot acest timp. De o importanță asemănătoare este o altă lege, deocamdată în fază de proiect, care să steargă aceste condamnări din cazierul judiciar al persoanelor condamnate. Concomitent, există o "lege a recunoștinței", destinată revoluționarilor din decembrie 1989 și supraviețuitorilor revoltei de la Brașov din anul 1987.

Vizavi de soarta diferitelor Biserici în perioada comunistă, Thomas Sindilariu a opinat că existența Departamentului pentru Culte a dus la o atitudine unitară a regimului față de acestea, asemănările dintre diferitele Biserici existând și la nivelul unei singure platforme ecumenice în lupta pentru pace. Cât despre rolul lor în desfășurarea evenimentelor din 1989, este binecunoscut cazul Tökés; dacă la Sibiu, spre exemplu, supravegherea organelor represive era atât de atentă încât nu a permis nicio imixtiune, la Brașov merită menționat episodul tragerii clopotelor Bisericii Negre sub pretextul oficerii slujbei. O discuție colaterală purtată între Thomas Sindilariu și Hannelore Baier a concluzionat că religiozitatea crescută de după război manifestată prin prezența la slujbele religioase a fost determinată de natura regimului proaspăt instaurat și de faptul că Biserica era unul dintre puținele locuri unde oamenii se puteau întâlni și relaționa public. Se poate observa, de asemenea, în această perioadă o reorientare a unora dintre credincioși către cultele neoprotestante, antipodul bisericilor compromise, intrate în contact cu regimul.

S-a ocupat cineva de o perioadă în care represiunea nu era o parte semnificativă a realității? Răspunsul lui Dorin Dobrinu și Steliu Lambru a sintetizat faptul că după perioada Dej nu mai avem de a face cu o teroare de masă (tribunale militare, închisori, execuții) pentru că societatea era deja controlată, trecuse deja printr-o perioadă traumatizantă care pregătise terenul pentru percepția prin analogie a unui Ceaușescu mai uman, anilor '80 li se dă aspectul unui "comunism de război" – însă represiunea devine de un alt tip: ți se amenință locul de muncă, locuința.

Partea a doua a workshop-ului s-a intitulat "Instituții de cercetare a trecutului recent, rolul lor în prelucrarea acestuia în România și Germania" (inclusiv problematica juridică), fiind moderată de către Hans Altendorf, delegat federal pentru studierea Arhivelor Securității din fosta RDG (BStU). Caracterul workshop-ului a fost, spre deosebire de cel anterior, predominant expozitiv, aproape integral unul interactiv. El a debutat cu expunerea de către Dinu Zamfirescu a INMER și de către Tobias Hollizer a Comitetului cetățenesc din Leipzig. Acest din urmă organism al societății civile s-a constituit în timpul revoluției pașnice de la Leipzig din 1989, cu ocazia ocupației sediului STASI, devenit astăzi muzeu.

Întrebarea unuia dintre participanții germani la discuții s-a referit la relația dintre instituțiile care se ocupă de prelucrarea trecutului comunist. Răspunsul lui Gabriel Catalan (ANR) a cuprins expunerea succintă a rolului universităților și Academiei Române, dar mai ales al IICCR, Comisiei Prezidențiale, ultimele două influențate de schimbările politice periodice, ANR, precum și a eșecului datorat resurselor financiare al IRIR, sau al servilismului politic al INST. Ca răspuns la interpretarea lui Gabriel Catalan, Dorin Dobrinu, membru al Comisiei Consultative ce a succedat Comisia Prezidențială, a

subliniat că aceasta nu este o instituție, nu are un buget propriu și că principalele sale realizări au fost deschiderea arhivelor, înființarea unor centre de cercetare și predarea în școală a istoriei comunismului.

O scurtă expunere a lui Hans Altendorf vorbește despre instituția numită BStU și despre faptul că în ultimii cinci ani s-au stabilit contacte solide cu CNSAS, dar că, spre deosebire de CNSAS și de majoritatea instituțiilor de acest tip din Europa Central-Estică, dependente de majoritatea parlamentară, BStU nu a fost influențat politic niciodată. Bineînțeles, au existat dezbateri despre rolul instituției și în Germania, însă accesul la dosare a rămas garantat. Referitor la documentele prezente în depozitele de arhivă, partea română deplânge nepredarea în zilele noastre a unora dintre acestea, sustragerea altora la începutul anilor '90 și predarea unor documente irelevante, situație întâlnită și în Germania, însă doar la nivelul anului 1990, când peste 16.000 de saci de arhivă, conținând 90% din documentele Serviciului Externe au fost distruși de către STASI. A se remarca lipsa continuității unor asemenea practici în Germania, spre deosebire de România.

Valerian Stan, jurist, s-a referit în intervenția sa la aspectele juridice ale "despăgubirii victimelor și pedepsirii făptașilor" actelor de represiune comunistă, referindu-se la un caz exponențial al unui opozant deschis, Vasile Paraschiv, victima unor vicii de procedură judecătorească și neaplicare nemotivată a unei convenții ONU, amănunt ce a stârnit uimire în rândurile participanților germani la discuție.

Opinia lui Bogdan Murgescu (Facultatea de Istorie, Universitatea din București), referitoare la multitudinea instituțiilor din sfera studierii trecutului comunist al României, este că dincolo de dispersia resurselor invocată de către unii, acest preț este justificat de protejarea pluralismului de opinii. Cât despre aspectele specifice cercetării se remarcă interesul major pentru anii '50, represiune, sau colaboraționismul specific anilor '60 și dezinteresul pentru anii '80. La nivel public, se reclamă echilibrul între responsabilitatea socială și efortul evitării imixtiunii politicii. Și în Germania, aflăm din relatarea lui Tobias Hollizer, problematica este delicată, unele hotărâri judecătorești împiedicând cercetarea, motivându-se prin regimul datelor cu caracter personal, însă atitudinea activă a societății civile a descurajat asemenea procedee.

S-a dialogat în continuare despre posibilitatea existenței unei legislații unice europene în acest domeniu, în condițiile în care Parlamentul european a afirmat că "crimele comunismului sunt parte a trecutului european" (asumare sau resemnare?). De asemenea, interlocutorii germani au remarcat deosebiri flagrante între organismele românești de urmărire penală, modul lor de operare, și cele cu adevărat democratice. Întrebat asupra rolului și atitudinii Comisiei Consultative, Dorin Dobrinu a subliniat că rolul său nu coincide cu cel al unei instanțe judiciare, ea emițând cel mult recomandări, nicidecum sentințe. Considerând că o lege a lustrației este oarecum tardivă, Gabriel Catalan și-a exprimat îndoiala că cei care au tergiversat-o până acum o vor lăsa să se nască, Parlamentul țării și justiția fiind infestate de foste elemente comuniste; de asemenea, adevărul despre revoluția română din decembrie 1989 este condiționat de trecerea în neființă a unuia dintre principalii săi actori, Ion Iliescu, dar și de o schimbare de gardă în rândul istoricilor, majoritatea lor fiind foști propagandiști. Referitor la același subiect, Bogdan Murgescu consideră că la Institutul Revoluției Române, înființat de către Ion Iliescu, au fost aduși o serie de oameni incompetenți, aceasta fiind și o instituție cu un management deficitar.

Partea a treia, "Prezentarea trecutului comunist în domeniul educației școlare și extrașcolare în România și Germania" i-a avut ca participanți, printre alții, pe Rainer Eppelmann (Fundatia federală pentru studierea dictaturii Partidului Socialist Unit), Martin Sabrow (Centrul de Cercetare a Istoriei Contemporane din Potsdam), Andrei Muraru și Raluca Grosescu (autori ai manualului de Istoria comunismului) și Doru Dumitrescu (inspector general pentru disciplina Istorie în cadrul Ministerului Învățământului).

Discuția a continuat-o pe cea anterioară, referindu-se și la dimensiunile sale didactice. Rainer Eppelmann, opozant al regimului comunist, ministru în guverne post-89 și președinte al unor comisii de anchetă asupra trecutului comunist, a lansat o interogație de ordin general, și anume aceea a scării de valori după care judecăm trecutul, subliniind că nu există un standard în acest sens, el nefiind așadar nici german. În același registru, domnia sa a reliefat diferența dintre cultura memoriei în cele două societăți, română și germană. Dezbaterea în ceea ce privește interpretarea istorică a evenimentelor joacă un rol mult mai mare în Germania, iar la nivel educațional nu există o unitate. În România, în schimb, am aflat de la Doru Dumitrescu, generalități despre comunism sunt predate în clasele a șaptea și a zecea, iar cazul particular românesc este studiat în clasele a opta și a XII-a.

Andrei Muraru, unul dintre autorii manualului de istoria comunismului, a remarcat ignoranța adolescenților și dezinteresul lor pentru mecanismele comuniste, pentru trecut în general, considerându-l irelevant pentru un om care are în față posibilitățile unei Europe democratice. Totuși, Martin Sabrow a salutat inițiativa unui astfel de manual, care în Germania nu există încă.

Intenția unei reconcilierii sociale a venit din inevitabilitatea unei vieți alături de foștii activiști, ea aparținând revoluționarilor și apoi Parlamentului German. Două condiții s-au impus cu necesitate în acest demers: relevarea adevărului și dorința de reconciliere. Cu acest scop, studiul perioadei istorice comuniste sub auspiciile Parlamentului, s-a sintetizat în publicarea a peste 32 de volume, nu cu intenția de a învinui individual, ci de a cunoaște mecanismele politice ale vremii. O viziune "împăciunitoristă", după care nu acțiunile noastre, ci doar timpul va vindeca aceste răni, cum s-a întâmplat și după național-socialism în Germania, așa cum Rainer Eppelmann a expus-o, poate implica pericolul alternativei uitare/necesitatea memoriei sau, în termeni mai poetici, interogația: să ne amintim sau să lăsăm sufletele să se vindece? Mai mult, ne putem întreba: Nu este tocmai timpul care a trecut vinovat de inexistența unui Nürnberg pentru crimele staliniste, de exemplu?

Rainer Eppelmann și-a exprimat convingerea că este preferabil ca actorii revoluției române să rămână în viață pentru a putea povesti și lămuri acele evenimente tulburi încă, arătându-ne cum corectitudinea și onestitatea morală germană aplicată cazului românesc se pot transforma în naivitate. "Nu, domnule Eppelmann, Ion Iliescu probabil că nu va vorbi, iar comunismul mascat, rafinamentul foștilor activiști în actuala Germanie este într-adevăr absent în România zilelor noastre, așa cum ne-ați mărturisit. Nu facem execuții publice, dar ne permitem judecăți morale", a afirmat Steliu Lambru în final. Aceasta într-o Românie în care, după cum au remarcat Rainer Eppelmann și Martin Sabrow, nu există o hegemonie a valorilor democratice, ale căror competențe se dezvoltă foarte greu.

Radu Stancu